

O „Poezji polskiej ostatnich dwustu lat”. Panoramicznie i w zbliżeniu

Żaneta Nalewajk

Rec.: Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje. Dla profesora Mariana Stali na jubileusz. Pod redakcją Anny Czabanowskiej-Wróbel i Urszuli M. Pilch. Kraków 2022

ŻANETA NALEWAJK Uniwersytet Warszawski

O „POEZJI POLSKIEJ OSTATNICH DWUSTU DWUSTU LAT” PANORAMICZNIE I W ZBLIŻENIU

POEZJA POLSKA OSTATNICH DWUSTU LAT. ODCZYTANIA I PRZEKROJE. DLA PROFESORA MARIANA STALI NA JUBILEUSZ. Pod redakcją Anny Czabanowskiej-Wróbel i Urszuli M. Pilch. (Recenzent: Tomasz Wójcik). Kraków 2022. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, ss. 566.

Istnieją różne formuły pozwalające uhonorować badacza literaturoznawcę. Jedną z nich jest jubileuszowe wydanie jego wybranych dzieł¹, inna to przygotowanie książki naukowej dedykowanej lub ofiarowanej mu z okazji urodzin i okrągłej rocznicy², publikacja tematycznego numeru czasopisma³, artykułu jubileuszowego opatrzonego bibliografią prac uczonego⁴ albo zapisu spotkania z tej okazji drukowanego w periodyku naukowym, osobnym tomie zawierającym teksty tego typu, w mediach elektronicznych lub na nośnikach takich jak płyta CD⁵.

Wspomniane gesty zazwyczaj nie tylko służą przypomnieniu o osiągnięciach badawczych jubilata, lecz także sprzyjają podejmowaniu merytorycznych inicjatyw związanych z wydarzeniem rocznicowym, zachęcają do tworzenia bilansu dokonań, wreszcie integrują środowisko, stają się znakiem intencjonalnego ustanawiania

- ¹ Zob. np. J. Sławiński: *Koncepcja języka poetyckiego Awangardy Krakowskiej*. Kraków 1998. *Prace wybrane Janusza Sławińskiego*. Red. W. Bolecki. T. 1; *Dzielo, język, tradycja*. Jw., t. 2; *Teksty i teksty*. Jw., t. 3 (2000); *Próby teoretycznoliterackie*. Jw., t. 4; *Przypadki poezji*. Jw., t. 5 (2001).
- ² Zob. m.in. *W kręgu Młodej Polski. Prace ofiarowane Marii Podrazie-Kwiatkowskiej*. Red. M. Stala, F. Ziejka. Kraków 2001. Zob. też książki jubileuszowe: *Dzieła, języki, tradycje* (Red. W. Bolecki, R. Nycz. Warszawa 2006) dedykowana prof. J. Sławińskiemu, *Poetyka – polityka – retoryka* (Red. W. Bolecki, R. Nycz. Warszawa 2006) dedykowana prof. M. Głowińskiemu, *Od tematu do rematu. Przechadzki z Balcerzanem. Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin profesora Edwarda Balcerzana* (Red. T. Mizerkiewicz, A. Stankowska. Poznań 2007), *Literatura – punkty widzenia – światopoglądy. Prace ofiarowane Marcie Wyce* (Red. D. Kozicka, M. Urbanowski. Kraków 2008), *Słowa i metody. Księga dedykowana profesorowi Jerzemu Świąchowi z okazji siedemdziesięciolecia urodzin i pięćdziesięciolecia pracy naukowej* (Red. A. Kochańczyk, A. Niewiadomski, B. Wróblewski. Lublin 2009), *Poezja i egzystencja. Księga jubileuszowa ku czci profesora Józefa F. Ferta* (Red. W. Kruszewski, D. Pachocki. Lublin 2015), *(W) sieci modernizmu. Historia literatury – poetyka – krytyka. Prace ofiarowane Włodzimierzowi Boleckiemu* (Red. A. Kluba, M. Rembowska-Płuciennik. Warszawa 2017).
- ³ Zob. np. wydania czasopism takich jak „Teksty Drugie”, dedykowane: prof. J. Sławińskiemu (1994, nr 4), prof. M. Głowińskiemu (1994, nr 5/6) i prof. Z. Łapińskiemu (2000, nr 5), czy „Tekstualia” dedykowane prof. P. Mitznerowi (2015, nr 1).
- ⁴ Zob. E. Kasperski: *Bibliografia prac naukowych z lat 1965–2015*. „Tekstualia” 2015, nr 4; *Uzupełnienia bibliograficzne*. Jw., 2018, nr 1. – Ż. Nalewajk, *Pół wieku sporu o pryncypia. Z okazji pięćdziesięciolecia debiutu naukowego prof. dra hab. Edwarda Kasperskiego*. Jw., 2015, nr 4.
- ⁵ Zob. *Osobista przygoda duchowa. Jubileusz literacki Harry'ego Kirchnera*. W zb.: *Rytm twórczego życia. Jubileuszowe rozmowy o literaturze*. Red. I. Smolka, Ż. Nalewajk, redakcja kwartalnika „Tekstualia”. Gdańsk 2014.

przez nie i podkreślania generacyjnej ciągłości, są niepisana deklaracją dbałości o długie trwanie, a jednocześnie zapewnieniem, że dorobek naukowca nie zostanie roztrwoniony, ale będzie rozwijany i pomnażany. Czasem w ogóle nie dochodzi do takiego uhonorowania, innym razem trzeba na nie długo czekać, niekiedy następuje dopiero pośmiertnie i/lub wiąże się to z wydaniem książek literaturoznawcy nieopublikowanych za życia⁶ albo wspomnień łączących informacje biograficzne z przywołaniem zasług uczonego dla rozwoju wiedzy o zajmujących go zagadnieniach czy, szerzej, rozwoju dyscypliny. Każdy z owych sposobów wyrażenia uznania środowiskowego może odegrać istotną rolę poznawczą, o ile jednak te ostatnie formy okazywania szacunku pełnią też zazwyczaj funkcję konsolacyjną, o tyle w naukowych oznakach estymy badawczej kierowanych do jubilata wprost lub za pośrednictwem dedykacji ciekawość i następujące w jej wyniku poznanie jawią się jako dar na czas przejścia, dzięki nim wiedza staje się i pozostaje radosna.

Taką właśnie pracą jest tom *Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje* pod redakcją Anny Czabanowskiej-Wróbel i Urszuli M. Pilch, dedykowany prof. Marianowi Stali z okazji jego 70 urodzin i na zakończenie kariery dydaktycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Profesor Stala przez wiele lat kierował tam na Wydziale Polonistyki Katedrą Historii Literatury Pozytywizmu i Młodej Polski. Badaczom poezji dał się poznać m.in. jako ekspert od dzieł kilku epok, krytyk towarzyszący generacji „bruLionu” na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, aktywny uczestnik dyskusji o literaturze lat dziewięćdziesiątych, autor wielu książek⁷. Profesor Stala to także edytor *Utworów zebranych* Wincentego Koraba Brzozowskiego, *Poezji prozą* Jana Wroczyńskiego, *Liryków lozańskich Adama Mickiewicza. Strony Lemanu. Antologii* oraz *Poezji* Czesława Miłosza i Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, wreszcie laureat nagrody Fundacji Kościelskich (1991) i Nagrody im. Kazimierza Wyki (1998), który mianem swojego mistrza określił prof. Jerzego Kwiatkowskiego, badacza XX-wiecznej poezji, autora znanej każdemu poloniście monografii *Dwudziestolecie międzywojenne*. Warto na marginesie dodać, że prof. dr hab. Marian Stala niejednokrotnie sam inicjował przedsięwzięcia jubileuszowe, choćby jako współredaktor (razem z Franciszkiem Ziejką) tomu *W kręgu Młodej Polski. Prace ofiarowane Marii Podrazie-Kwiatkowskiej* albo jako współautor książki *Literatura – punkty widzenia – światopoglądy. Prace ofiarowane Marcie Wyce*.

⁶ Zob. np. wydane pośmiertnie tomy E. Kasperskiego *Metody i metodologia. (Metodologia ogólna, nauki humanistyczne, wiedza o literaturze)*. Podręcznik akademicki (Red. nauk. Ż. Nałewajk. Warszawa 2017) oraz *Tropami Norwida. Studia – interpretacje – paralele* (Red. nauk. Ż. Nałewajk. Warszawa 2017) czy K. Uniłowskiego *Krytyka po literaturze* (Katowice 2020).

⁷ M. Stala: *Metafora w liryce Młodej Polski. Metamorfozy widzenia poetyckiego*. Warszawa 1988; *Pejzaż człowieka. Młodopolskie myśli i wyobrażenia o duszy, duchu i ciele*. Kraków 1994; *Druga strona. Notatki o poezji współczesnej*. Kraków 1997; *Trzy nieskończoności. O poezji Adama Mickiewicza, Bolesława Leśmiana i Czesława Miłosza*. Kraków 2001; *Przeszukiwanie czasu. Przechadzki krytycznoliterackie*. Kraków 2004; *Niepojęte. Jest. Urywki nie napisanej książki o poezji i krytyce*. Wrocław 2011; *Blisko wiersza. 30 interpretacji*. Kraków 2013; *Chwile pewności. 20 szkiców o poezji i krytyce*. Lublin 2016; *Fragmenty lunarne. Szkice o obecności księżycy w poezji polskiej od schyłku XIX do początku XXI wieku wraz z małą antologią księżycowych wierszy poetów Zachodu*. Kraków 2022; *Patrzący jasno. 25 szkiców o niezbędności czytania poezji*. Wybór, wstęp A. Franaszek. Kraków 2022.

Tom *Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje* można studiować na kilka sposobów. Jego ramy czasowe, dobór większości poetów, których teksty podlegają analizie, style ich lektury: od interpretacji pojedynczych wierszy po ujęcia przekrojowe istotnych zjawisk w dziedzinie poezji, doskonale charakteryzują uczonego, któremu książka została dedykowana, pozostają zgodne z jego preferencjami badawczymi. Istotne okazuje się więc właściwe prof. Stali zainteresowanie liryką od romantyzmu po czasy najnowsze, ze szczególnym miejscem dla trzech twórców: Mickiewicza, Leśmiana i Miłosza, których światy poetyckie jawią się nie tylko jako spotkanie z nieskończonością, lecz także jako filary, bez których trudno wyobrazić sobie polską poezję nowoczesną. Dzieje się tak ze względu na rozmach wizji wspomnianych autorów, szturmujących granice ontologiczne i epistemologiczne, zmagających się z językiem, poszerzających możliwości wyrażania i horyzonty wyobraźni, wreszcie stawiających ważne pytania egzystencjalno-metafizyczne. Warto dodać, że nawiązanie do osiągnięć literaturoznawczych prof. Stali przez badaczy przygotowujących tom *Poezja polska ostatnich dwustu lat* nie ograniczyło się do analiz tekstów, które wyszły spod pióra wymienionych trzech patronów nowoczesnej poezji polskiej. Przejawiło się ono skupieniem badawczym na wybranych utworach poetyckich Cypriana Norwida, Teofila Lenartowicza, Adama Asnyka, Felicjana Faleńskiego, Stanisława Przybyszewskiego, Stanisława Wyspiańskiego, Leopolda Staffa, Maryli Wolskiej, Jerzego Jankowskiego, Jarosława Iwaszkiewicza, Zbigniewa Herberta, Tamary Karren, Beaty Obertyńskiej, Wisławy Szymborskiej, Urszuli Kozioł, Stanisława Barańczaka, Juliana Kornhausera, Ewy Lipskiej, Lucyny Skompskiej, Eugeniusza Tkaczyszyna-Dyckiego, Olgi Tokarczuk, Michała Sobola, Krzysztofa Siwczyka, Romana Honeta, Małgorzaty Lebdy, Elżbiety Tabakowskiej, Janusza Solarza, Marcina Mokrego i innych. Dobór do analizy wierszy tych właśnie autorów daje się wyjaśnić dążeniem do powiązania zawartości monografii z zainteresowaniami jubilata, a uwaga, że w tym dziele tak istotni dla historii literatury polskiej poeci jak np. Jan Brzękowski, Aleksander Wat, Bruno Jasiński, Jalu Kurek, Tadeusz Peiper, Julian Przyboś, Tadeusz Różewicz, Tymoteusz Karpowicz, Witold Wirpsza, Tadeusz Nowak, Piotr Mitzner, Leszek Szaruga czy Marcin Świetlicki są jedynie wzmiankowani, oryginalne zaś poetki, wśród których znaczące miejsce zajmują Krystyna Miłobędzka, Marzanna Bogumiła Kielar, Joanna Mueller czy Urszula Zajączkowska – są nieobecne, to nie tyle zarzut, ponieważ przygotowanie tej obszernej książki w obecnym kształcie, zawierającej aż 38 artykułów, wiązać się musiało z ogromnym nakładem pracy, ile raczej zachęta do napisania drugiego tomu książki. Projekt „poezja polska” angażował prof. Stałę przez całą jego karierę badawczą (i – jak sądzę – angażuje do dziś), skłaniał go do formułowania i ponawiania wielu pytań o charakterze podstawowym, stąd pomysł, by *Poezję polską ostatnich dwustu lat* także potraktować jako projekt otwarty.

Trzeba nadmienić, że omawiana praca może być również czytana jako świadectwo czasu, księga zdająca sprawę z preferencji badawczych i lekturowych szeroko rozumianego środowiska naukowego (różnogeracyjnego i rekrutującego się z wielu ośrodków akademickich) skupionego wokół profesora, środowiska – co warto podkreślić – w którym nie brakuje indywidualności o bardzo doniosłych osiągnięciach literaturoznawczych. Książka zaleca się wielogłosowością i wielowątkowością, poszczególne szkice tworzą swoistą literaturoznawczą panoramę złożoną z dużej

części istotnych zjawisk poezji polskiej widzianej w takiej właśnie optyce. Odwołanie do formuły badawczej przyjętej przez prof. Stałę uchwytne jest także w tym, że większość z prezentowanych w tomie tekstów realizuje formułę „blisko wiersza”, co podkreśla również Czabanowska-Wróbel we wstępie do publikacji (s. 11). Uwidacznia się też w sposobie doboru problematyki, czego przykładami (obok wielu innych) są artykuły Jarosława Ławskiego „*Liryki lozańskie*” jako *metafora* i Mateusza Skuchy *Poetek Młodej Polski fragmenty lunarne (wraz z małą antologią księżycowych wierszy)*. Omawiany tom i zamieszczone w nim teksty jawią się tyleż jako wymowne świadectwo recepcji książek badacza, ile jako dzieło naukowe zorientowane na stymulowanie kolejnych nawiązań do pism prof. Stali, do czego najlepszą bodaj zachętą jest zamieszczenie (na końcu książki) bibliografii składającej się z jego prac z lat 1976–2021 uporządkowanych chronologicznie. Znajduje się w niej 779 pozycji, wśród których wskazać można nie tylko książki autorskie, artykuły naukowe i recenzje, lecz także juvenilia, szkice pisane zarówno dla periodyków literackich, jak i dla kulturalno-społecznych, zapisy rozmów o literaturze, teksty programów przedstawień inscenizowanych na deskach Teatru im. Juliusza Słowackiego w Krakowie, Teatru im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu, Teatru Ludowego w Nowej Hucie czy Teatrów Polskich we Wrocławiu i w Warszawie, odpowiedzi na pytania zawarte w ankietach na temat literatury najnowszej, bilanse osiągnięć wielkich poprzedników, recenzje, notatki, fragmenty, analizy i interpretacje jednego wiersza, komentarze do wystąpień innych krytyków.

Miał rację Jerzy Jarzębski, kiedy w tekście zamieszczonym na okładce tomu *Trzy nieskończoności* pisał, że Stala „ma bezcenną dla krytyka umiejętność dostrzegania w każdym pojedynczym wierszu uniwersalnych sensów i rozpoznawania wartości”. Z tą kompetencją idzie w parze zdolność wyławiania z tekstu poetyckiego detali o pierwszorzędnym znaczeniu dla rozumienia całości omawianego przez Stałę tomu, jak w tekście *Nawias, znak zapytania, dwukropek. O jednym z wątków z tomu Wisławy Szymborskiej*⁸. Jego teksty, nawet te krytycznoliterackie, za każdym razem więcej dają, niż obiecują skromnymi tytułami, skomponowanymi przy użyciu słów takich jak: „notatka”, „fragment”, „urywek”, „uwaga”, „na marginesie”, „szkic”, „glossa”, „pierwsza myśl”. Wgłębianie się w szczegół nader często prowadzi badacza do szeroko zakrojonych diagnoz.

Marian Stala czytając poezję, uprawia nie tylko historię i krytykę literatury, lecz także antropologię literacką. Filologiczna lektura wiersza staje się tu zawsze punktem wyjścia do pytania o człowieka w czasie, o to, co dla niego swoiste, i co go determinuje, albo o to, co go przerasta. Tekst poetycki interesuje badacza najbardziej wtedy, gdy waga jego słów przeciwstawia się niedogodnościom istnienia, diagnozuje je lub na nowo nazywa. Wnikając poprzez wiersz w niewyczerpany świat wyobraźni, profesor Stala nigdy nie zatracza własnego stylu – jak jego największa pasja: poezja ostatnich 200 lat.

⁸ M. Stala, *Nawias, znak zapytania, dwukropek. O jednym z wątków z tomu Wisławy Szymborskiej*. W: *Niepojęte: Jest*.

Abstract

ŻANETA NALEWAJK University of Warsaw
ORCID: 0000-0002-7156-3519

ON "POEZJA POLSKA OSTATNICH DWUSTU LAT" ("TWO CENTURIES OF POLISH POETRY") A PANORAMIC VIEW AND A CLOSE-UP

The review discusses the book *Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje* (*Two Centuries of Polish Poetry: Readings and Overviews*, 2022) dedicated to professor Marian Stala, a literary historian and literary critic, on the occasion of his 70th birthday and to commemorate the end of his didactic career at the Jagiellonian University of Cracow. The reviewer characterises the specificity of the volume against the background of other content-matter anniversary projects and juxtaposes it with the scholar's academic research specificity.